

„Problém Odporného udavače“

Jedná se o smyšlený příběh, který popisuje situaci ve státě, který se neřídil demokratickými principy. Svou moc si upevňoval silou a zastrašováním a kdokoliv se zmožil na odpor, byl eliminován. Autor pracuje s pojmem „Purpurové košile“, hnutím, které získalo moc ve státě legálním způsobem, volbami.

Autor se zabývá otázkou nedokonalosti právních norem. Problém promítá do problému s odpornými udavači, kteří během vlády Purpurových košil nahlašovali činy tehdy trestné a za které mohl být uložen trest smrti. Spolupracovali s vládou, která si zákony tvořila k obrazu svému, nevyhlašovala zákony veřejně a potírala trestné činy, které v době učinění skutku trestné nebyly.

Po přečtení textu tihnu k názoru, že by se odporní udavači trestat neměli, jelikož jednali podle tehdy platného práva a potírat jejich činy by znamenalo uplatňovat stejnou retroaktivitu, jako uplatňoval režim Purpurových košil. Režim byl tvrdý a plný chaosu a lidé se snažili v něm přežít. Za udavačství nemohl prostý lid, který se snažil jen přizpůsobit zlým časům, ale vláda, která vytvořila podhoubí k tomuto jednání. Kdyby vláda ctěla demokratické principy a jednala v souladu s vůlí lidu, tak by k udavačství nebyl důvod. Proti tomuto názoru se staví 4. náměstek, který navrhuje vytvoření retroaktivního zákona potírajícího právě odporné udavače. Myslím, že vytvoření takového zákona by bylo nereálné, jelikož by se musel přesně definovat pojem „odporný“ nebo by se muselo přesně vymezit, co do udavačství spadá. Nesouhlasím ani s názorem pátého náměstka, který tvrdí, že by bylo nejvhodnější, aby se lidé s krivdami udavačství vypořádali sami prostřednictvím msty. Právní stát zajišťuje ochranu všem jeho obyvatelům bez rozdílu a je jediný, kdo má pravomoc trestat. Tato zásada je bezpodmínečná a přispívá k zachování řádu ve společnosti. Lidé prahnoucí po pomstě by jen dokázali, že nejsou o nic lepší než udavači, které trestají. Raději bych se zaměřil na prevenci, aby taková doba již nikdy nenastala. Nové generace by se měly o problému vzdělávat, aby rozpoznaly nebezpečnou rétoriku politických stran, které usilují o moc. Jen takovým způsobem je možné zabránit, aby se historie neopakovala.

Příběh je sice smyšlený, avšak velice podobný dvěma černým etapám české historie. První byla vláda nacistů mezi lety 1939-1945 a druhá vláda komunistů od roku 1948 do roku 1989. Obě vlády se dostaly k moci legální cestou, byly zvoleny lidem. Ve své kampani využívaly strachu a slibovaly řešení problémů, které tehdy lid sužoval.

I v těchto dobách fungovalo udavačství.

Mám to štěstí, že je stále se mnou v rodině moje 89 letá prababička a ta oba režimy zažila. V rozhovoru se mnou mi řekla, že během Protektorátu Čechy a Morava lidé udávali své sousedy a blízké za z dnešního pohledu banality. Důvodem k udání bylo přechovávání máku v domácnosti nebo skutečného zabijáky pro vlastní potřebu. Dalším důvodem bylo poslouchání západního rozhlasu Svobodná Evropa nebo roznášení protirežimních letáků. Udavače často k udání vedla zášť nebo závist. Často se také stávalo, že udavači byl prisouzen majetek toho, koho udal, takže motivace k udání bližního byla vysoká.

Po válce vznikly lidové soudy, které udavače trestaly a ti pak skončili na popravištích nebo ve věznicích. Do jaké míry byla zachována spravedlnost je na dlouhou polemiku, jelikož lidé byli často k udávání nuceni ze strachu o rodinu. Zastávám názor, že trestat tyto činy

nemá smysl a jediný možný trest pro udavače je, aby žili s tím, že svým udáním někomu zničili život.

V této části seminární práce se budu zabývat vyrovnáním se s totalitní minulostí. Jako příklad jsem si vybral znárodnění a následnou privatizaci židovského majetku v Ostravě – Přívoze. Uvedu zde historické pozadí českých židů před a po válce a zaměřím se na osud jejich majetku.

Židé na Ostravsku

Počátky židů na Ostravsku můžeme datovat již k roku 1783, kdy je zmíněn první židovský obyvatel Ostravy.¹ Počet židovského obyvatelstva narůstal až od počátku 19. století, kdy zde Židé přijížděli za prací a budovat nový život. Vybudovali obchodní domy (Bachner, Rix, Borger, Schön, Nesselhort), banky, hotely, pivovary, chemičky a na počátku 20. století jim patřily již dvě třetiny všech živností.² Takto se jim dařilo až do roku 1939, kdy v první polovině června během několika dní mnoho židovských budov a templů lehlo popelem. Židovské podniky přecházely do správy 3. říše a byla zaváděna protižidovská legislativa.³ K zabavování židovského majetku docházelo při tzv. procesu arizace, který byl součástí nacistické okupační politiky v Čechách a na Moravě v letech 1939-45 a který společně s Norimberskými zákony fungoval jako nástroj k násilnému vyvlastnění protektorátních Židů. Zabavený majetek následně připadl Říši, která ho využila k posílení hospodářských a sociálních jistot Němců.

Vyvlastňování židovského majetku probíhalo nepřetržitě po celých 6 let okupace a prošlo třemi etapami.⁴

První etapa

První fáze vyvlastňování židovského majetku začala probíhat již v březnu roku 1939, kdy Hermann Göring pověřil Hanse Kehrla, aby zorganizoval zvláštní poradu představitelů gestapa, bezpečnostní služby a bank, na které byla přijata opatření, která do budoucna zamezovala jakémukoliv úniku židovského majetku před arizací. Stalo se tak dne 29.3.

¹ ŠIMÍČEK, Petr. Historie. In: Kehila-ostrava [online]. Ostrava: Petr Sonnenschein, 2013 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <http://www.kehila-ostrava.cz/historie>

² BROULÍK, Petr. Židé postavili novodobou Ostravu, dnes ale jako bychom neexistovali, říká Milena Slaninová. In: Patriotmagazin [online]. Ostrava, 2022 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <https://www.patriotmagazin.cz/zide-postavili-novodobou-ostavu-dnes-ale-jako-bychom-neexistovali-rika-milena-slaninova>

³ ŠIMÍČEK, Petr. Historie.

⁴ MILOTOVÁ, Jaroslava. Arizace. In: Holocaust [online]. 2011 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1999/listopad-11/arizace/>

1939. Tímto dnem započalo převádění židovského majetku do správy Říše. Převádění židovského majetku měla na starost okupační správa na základě nařízení K. Henleina, šéfa tehdejší civilní správy. Dohled nad Židy, kteří hodlali emigrovat, mělo na starosti gestapo společně s einsatzkomandy. Ti se starali, aby odjíždějící Židé do emigrace nevyvezli žádný majetek a předali ho do rukou bank. Akce skončila 20. 6. a okupační správě se povedlo zajistit majetek v hodnotě 440 milionů korun.⁵

Druhá etapa

Druhá fáze započala 21.6. 1939 nařízením říšského protektora o židovském majetku doplněným prováděcími výnosy. Dnem uveřejnění 22.6. začaly i na území protektorátu platit Norimberské zákony. Nové nařízení ukládalo povinnost fyzickým i právnickým osobám přihlásit svůj majetek a také omezovalo jejich vlastnická práva. Upravovalo, jak bude s židovským majetkem nakládáno a umožňovalo jeho konfiskaci a přesuny. 15.7. byla zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalectví. Židé, kteří uvažovali o emigraci z protektorátu se museli obracet na tento orgán. Aby jim mohlo být vyhověno, nesměli vyvézt žádný majetek. Ten museli předat bankám do správy k věrné ruce, avšak právo s ním disponovat měla právě Ústředna. Pravomoci Ústředny posílilo nařízení říšského protektora o péči o Židy a židovské organizace z 5. 3. 1940. Dostala tak neomezené dozorčí a rozhodovací právo nad všemi židovskými náboženskými obcemi, spolky, fondy a nadacemi. Součástí tohoto nařízení byl Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu do kterého byl převáděn likvidovaný majetek židovských nadací a spolků. Během této fáze arizace byly vyvlastněny veškeré velké, střední a malé židovské podniky. Byla zkonfiskována podstatná část nemovitého majetku a nebyl výjimkou ani majetek movitý, zejména pak umělecké sbírky nebo drahé kovy.⁶

Třetí etapa

Poslední fáze začala v říjnu 1941, kdy se připravovala hromadná deportace Židů jako další součást řešení „Židovské otázky“. 12. 10. bylo vydáno druhé nařízení říšského protektora o péči o Židy a židovské organizace. To zmocňovalo Ústřednu k likvidaci židovského majetku deportovaných. Židé, kteří byli zařazeni do deportačního transportu byli dále ve sběrném táboře nuceni udělit Ústředně plnou moc, která ji zmocňovala k převzetí veškerého jejich majetku. Po dalším nařízení o ztrátě protektorátního občanství ze dne 2. 11. 1942 se již udělování plné moci stalo bezpředmětným a všechny majetek deportovaných židů připadal automaticky Říši.⁷

Osud židovského majetku po válce – Benešovy dekrety

Je 8. května 1945, den, kdy skončila v Evropě nejstrašnější válka v dějinách, která měla na svědomí až 60 milionů lidských životů. Z počtu židovských obyvatel, který před válkou

⁵ MILOTOVÁ, Jaroslava. Arizace. In: Holocaust [online]. 2011 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1999/listopad-11/arizace/>

⁶ Tamtéž

⁷ Tamtéž

v Československu a Podkarpatské Rusi čítal 350 000 přežilo holocaust jen 10 %.⁸ A co se stalo s konfiskovaným majetkem Židů? Dne 15. prosince 1938 byl schválen Národním shromážděním tzv. zmocňovací zákon č. 330/1938 Sb., který umožňoval vládě a prezidentovi (E. Beneš) zasahovat do ústavy republiky formou dekretů a nařízením vlády.⁹ Dekrety prezidenta Beneše měly následně zásadní vliv na majetkové poměry po válce. První z dekretů pod číslem 5/1945 Sb. upravoval majetkové převody a majetkové právní jednání a činil je neplatné, *pokud byla uzavřena po 29. září 1938 pod tlakem okupace, nebo národní, rasové, či politické persekuce*.¹⁰ V tomto dekretu nenajdeme uplatnění nároku. Ten byl upraven až v dalším dekretu, a to jako zákon č. 128/1946 v paragrafu 4. a na základě tohoto zákona měli Židé možnost svůj majetek získat zpět. Ten říkal, že *nárok přísluší tomu, kdo neplatným převodem pozbyl věci (práva) nebo kdo jiným neplatným majetkově-právním jednáním byl poškozen, anebo jejich právním nástupcům*.¹¹ Jedním z nejstěžejnějších dekretů se stal dekret č. 108/1945. Ten se zabýval právě konfiskací nepřátelského majetku. Majetku, který byl Židům zabavován. Konfiskaci podléhaly všechny fyzické a právnické osoby, které měly podíl na okupaci. Tyto subjekty mohly konfiskaci zabránit jen pokud prokázaly, že *zůstaly věrny Československé republice (po Mnichovu), 2. Že se nikdy neprovinily proti národům českému a slovenskému (ani před Mnichovem) a 3. Že buď činně se zúčastnily boje za osvobození ČSR, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem*.¹² Zkonfiskovaný majetek pak sloužil jako reparace, na které Československo mělo od nacistického Německa nárok.¹³

Znárodnění 1945-1948

Konfiskace a následné znárodnění majetku zasáhly ekonomiku a majetkoprávní vztahy za účelem obnovy hospodářství státu.¹⁴ Prostřednictvím výše uvedených dekretů se naplňoval Košický vládní program, který sloužil jako prostředek k zabavení majetku

⁸ Odškodnění a restituce. Fzo [online]. 2010 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/projekty-fzo/odskodneni-a-restituce/>

⁹ Ústavní zákon 330/1938 Sb. ze dne 15. prosince 1938, o zmocnění ku zmenám ústavnej listiny a ústavných zákonov republiky Česko - Slovenskej a o mimoriadnej moci nariaďovacej

¹⁰ Dekret 5/1945 Sb. ze dne 23.5. 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organisací a ústavů

¹¹ Zákon 128/1946 Sb. ze dne 17.6. 1946, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících

¹² Dekret 108/1945 Sb. ze dne 30.10. 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy

¹³ Před 75 lety byl vydán dekret o konfiskaci zemědělské půdy. In: Advokatnidenik [online]. 2020 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2020/06/21/pred-75-lety-byl-vydan-dekret-o-konfiskaci-zemedelske-pudy/>

¹⁴ KUKLÍK, Jan. Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha: Auditorium, 2010. s. 444

okupantů, zrádců a kolaborantů. Významnou osobností, podílející se na utváření osudu židovského majetku byl Klement Gottwald, který po vítězství ve volbách v roce 1946 stanul jako předseda vlády KSČ. Strana vyhlásila tzv. budovatelský program, který si kladl za cíl během dvou let hospodářsky obnovit stát. Tento program společně s Benešovými dekrety znárodněval filmový průmysl, průmyslové podniky a doly, potravinářský průmysl a banky.

15

Znárodnění po roce 1948

Druhá fáze znárodnění začala v roce 1948 a svou rozsáhlostí předčila fázi první. Znárodnění podléhaly některé další průmyslové podniky, velkoobchodní podniky, stavebnictví, některé hostinské a ubytovací podniky a mnoho dalších. Ušetřeni nebyli ani vlastníci domů, kteří se museli vzdát svého majetku na základě zákona z roku 1959.¹⁶ Stěžejní dokument, který znárodnění posvětil byla květnová ústava s účinností od 9.6. 1948 vydána jako předpis č. 150/1948. Tato ústava obsahovala ideologie KSČ a její principy. Konkrétně v článku 12 se dočteme, že *hospodářská soustava československé republiky je založena na znárodnění nerostného bohatství, průmyslu, velkoobchodu a peněžnictví; na vlastnictví půdy podle zásady "půda patří tomu, kdo na ní pracuje" ; na ochraně drobného a středního podnikání a na nedotknutelnosti osobního majetku. Všechno národní hospodářství v Československé republice nechť slouží lidu. V tomto veřejném zájmu řídí stát veškerou hospodářskou činnost jednotným hospodářským plánem.*¹⁷

Situace po roce 1989

Přichází Sametová revoluce a spolu s ní i nastolení nových pořádků a vyrovnání se s totalitním režimem. Nástrojem státu k převedení státního vlastnictví na soukromé se stala tzv. privatizace. Prvním krokem k jejímu zrealizování bylo přijetí nové ústavy (18.4. 1990) společně s Listinou základních práv a svobod.¹⁸ Díky těmto ústavním dokumentům bylo zaručeno právo na vlastnictví, které je nedotknutelné. Se zmíněnou privatizací souviselo mnoho vydaných zákonů, které umožňovaly navrácení majetku původním majitelům, nebo jejich potomkům. V roce 1992 byl z dostupných zdrojů vypracován Federací židovských obcí seznam 800 objektů, které byly ve vlastnictví Židů před rokem 1938, avšak ani tento seznam nebyl zcela úplný. Dokazování, že se jedná o židovský majetek bylo uskutečněno za pomoci výpisu z pozemkových knih a výpisu z evidence nemovitostí. Dohledání majetku v době okupace pak bylo možné díky Vystěhovaleckému fondu pro Čechy a Moravu, kde byl nacisty židovský majetek převáděn. Po dlouhém vyjednávání mezi Federací a činiteli Parlamentu a ministerstva spravedlnosti byla část

¹⁵ KUKLÍK, Jan. Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha: Auditorium, 2010. s. 444

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ Ústavní zákon 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky

¹⁸ Ústavní zákon, kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé federativní republiky a ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci ze dne 18. dubna 1990.

židovského majetku navrácena, avšak u značné části to možné nebylo, jelikož majetek byl již ve vlastnictví jiných osob.¹⁹

Příběh paní Jamborové

Jak bylo již zmíněno v předchozích řádcích, mám to štěstí, že se mohu stále potkávat se svou 89 letou prababičkou. Její svědectví mi pomohlo lépe pochopit, jak bylo s židovským majetkem zacházeno a díky němu jsem se nemusel omezit jen na dobové prameny. Zde je její příběh.

Předtím, než babička odešla do důchodu, se živila jako advokátka. Kromě práva trestního vynikala v právu pozemkovém. Díky své specializaci se setkala s osudy Židů, kteří se na ni obraceli s cílem získat svůj majetek zpět. Když jsem se babičky zeptal, zda si pamatuje nějaký konkrétní případ, se kterým se potýkala, popsala mi případ, který řešila v 90. letech minulého století.

Jednoho dne k babičce přišel do kanceláře muž židovského původu kolem 35 let, který požadoval navrácení činžovního domu na ulici Nádražní v Ostravě a odkazoval se na svého děda, kterému majetek patřil před okupací. V době okupace byl dům převeden do Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu, po válce znárodněn a po roce 1989 převeden do soukromého vlastnictví. Prvním krokem k získání majetku bylo opatření si dědova úmrtního listu. Ten nebyl k nalezení, jelikož děd byl Žid a Židy si nacisté nijak neevidovali, jelikož byli bráni jako podlidé. Proto se babička obrátila na soud, aby byl děd prohlášen za mrtvého a jeho potomci měli následně nárok na dědictví. Po mnoha soudních jednáních, které s sebou nesly vlnu dokazování bylo klientovi vyhověno. Následně přišel spor s vlastníkem domu, který ho zprivatizoval ihned po revoluci. Spor se dostal k soudu a po přezkoumání nároku se vlastnictví přisoudilo židovskému klientovi. Podobných sporů nastalo nespočet po celé České republice, a ne vždy došlo k přiznání majetku Židům, kterým patřil před válkou. Dnes jsou tyto restituční již minulostí a považují se za uzavřené, nicméně s sebou nesou řadu křivd, které se již nenapraví.

¹⁹ KRAUS, Tomáš. JAK SE VRACÍ ARIZOVANÝ MAJETEK. In: Holocaust [online]. 2011 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1998/rijen-10/jak-se-vraci-arizovany-majetek/>

